

А.О. Ткаченко, канд. іст. наук, доц.,
Українська академія банківської справи НБУ

КОНКУРЕНТНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У 1917- 1920 РР.

Конкуренція у досліджуваній період мала такі суттєві риси, як свобода конкуренції, свобода договору і недоторканність приватної власності. Але якщо представники класичної школи вважали, що свобода конкуренції є найкращим засобом для забезпечення суспільству найвигодніших економічних результатів, то на початку ХХ ст. стали очевидними також і її вади, зокрема виродження конкуренції у монополію, укладення різноманітних угод для підтримки монопольного становища на ринку банківських послуг тощо.

Найбільш важливу роль відігравала конкуренція в економічному житті, у т.ч. і у банківській сфері, де стикалися інтереси банківських установ різних форм власності. Загалом конкуренція мала суттєвий вплив на розвиток економіки, в т.ч. і її фінансово-банківського сектора. Так, при недостатності обсягів банківських послуг зростали ставки, збільшувалися відсотки, що викликало обмеження розміру користування банківськими послугами. Посилена пропозиція банківських послуг вела і до збільшення розмірів користування послугами банків. Кінцевим результатом в обох випадках було нівелювання розміру пропозиції банківських послуг та розміру попиту на них. Конкуренція таким чином сприяла поліпшенню якості банківських послуг.

Суперництво на ринку банківської діяльності змушувало банки застосовувати такі фінансові засоби, що ставили їх у привілейоване положення порівняно з організаціями в інших секторах економіки. Нерідко задля цього банки застосовували рекламу, штучне заниження відсоткових ставок, курси, послуги комівоєжерів тощо. Використовувались прямі фальсифікації і прийоми, що завдавали матеріальної шкоди конкурентам. У даному випадку це вже була недобросовісна конкуренція. З метою підвищення дохідності банки намагалися різними способами обходити вимоги чинного законодавства, нерідко безпосередньо вчиняючи різноманітні правопорушення. Таким чином, конкуренція (при її крайнощах), нерідко вироджувалась у негативні форми і стала обмежуватись законодавством, передусім законами проти недобросовісної конкуренції.

Потреба впорядкування зазначених процесів і недопущення свавілля викликало необхідність державно-правового регулювання. Конкуренція з метою її пом'якшення чи взагалі усунення у досліджуваній період обмежувалась або угодою самих конкурентів шляхом створення синдикатів, або державною владою шляхом надання привілеїв, встановленням монополій тощо. У випадку, якщо недостатній рівень конкуренції міг спричинити експлуатацію споживачів банківських послуг, державне регулювання обмежувало банківську діяльність передусім через внесення відповідних

положень до статутних документів банків, посилення регулятивних функцій центральних банківських установ, жорстку банківську політику.

Банківські установи створювали синдикати з метою налагодження партнерських взаємин. Правовою основою їх створення були угоди, які передбачали гарантії непорушності укладених договорів шляхом встановлення гарантійного забезпечення. Синдикати фінансували акціонерні компанії, які активно починали фінансово-правові відносини з великими банками. Банки для поповнення своїх фондів брали участь у випуску акцій компаній. Організаційно-правовий механізм цього процесу полягав у тому, що центральні банки створювали консорціуми для купівлі і реалізації акцій. Великі банки та їх відділення володіли значною кількістю акцій компаній, були співвласниками підприємств і отримували частину прибутку від їх діяльності. Підприємства укладали з банківськими установами угоди щодо правових гарантій реалізації нових випусків паїв. Банки і товариства укладали договори, згідно з якими банки отримували дивіденди, проте договори не містили положень щодо відповідальності одних контрагентів перед іншими, тому подібні договори не мали жодних правових наслідків. Головами новостворюваних товариств нерідко обирали колишніх працівників банківських установ, а члени правління товариств часто очолювали банківські установи або були членами їх рад. Товариства володіли великими пакетами акцій банків. Ставши співвласниками банків, товариства мали можливість безпосередньо брати участь у їх роботі. У свою чергу, групи банків володіли паями і акціями компаній.

Одним із важливих чинників розвитку механізму правового регулювання банківської діяльності було синдикування і трестування галузей промисловості, у чому активну участь брали і банківські установи. Створення синдикатів і трестів вимагало вирішення низки принципових формально-юридичних питань, оскільки об'єднання проводилось примусово і суперечило чинному законодавству, зокрема ст. 1180 “Уложения о наказаниях”, і передбачало кримінальну відповідальність. Проте, всупереч чинному законодавству, синдикати створювали як окремі банківські установи, так і групи банків.

Важливим фактором розвитку механізму правового регулювання банківської діяльності були заходи Тимчасового уряду щодо монополізації економіки. Одночасно із введенням монополій, уряд встановлював ціни на товари та був єдиним їх покупцем. Вивільнені ж приватні капітали мали знайти застосування у промислових емісіях, але реально змушені були підвищувати вексельні курси і товарні ціни. В цілому встановлення твердих цін вело до згортання кредитних операцій, ліквідації конкуренції тощо. Банківське кредитування було витіснене із цілої низки галузей і мало негативне значення для розвитку економіки. Таким чином, негативні чинники розвитку конкуренції у банківській сфері зумовлювали необхідність її державно-правового регулювання, а в умовах економічної кризи перетворились у соціально-економічну проблему, щодо якої у суспільстві формувались радикальні методи вирішення.

Ткаченко, А.О. Конкурентні чинники розвитку механізму правового регулювання банківської діяльності у 1917-1920 рр. [Текст] / А.О. Ткаченко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня – 1 червня 2007 р.) / ДВНЗ "УАБС НБУ". – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 122–124.